

Núm. 23 (primavera 2024), 101-126 | ISSN 2014-7023

LA REVELACIÓ ANÒNIMA
VAE MUNDO IN CENTUM ANNIS: EDICIÓ I ESTUDI

THE ANONYMOUS REVELATION
VAE MUNDO IN CENTUM ANNIS: EDITION AND STUDY

Jaume Mensa i Valls

Universitat Autònoma de Barcelona

Institut d'Estudis Catalans

Jaume.Mensa@uab.cat

ORCID: 0000-0002-3750-1226

Maria Cabré Duran

Universitat Autònoma de Barcelona

Maria.Cabre@uab.cat

ORCID: 0000-0003-1524-7906

© Jaume Mensa i Valls-Maria Cabré Duran, 2024 –CC-BY-NC-SA

Rebut: 28 febrer 2024 | Revisat: 3 desembre 2024 | Acceptat: 20 desembre 2024

| Publicat: 30 desembre 2024 | doi: 10.1344/Svmma2024.24.7

Aquest article és resultat dels projectes de recerca *Arnau de Vilanova Digital*, PID2019-104308GB-I00 (PROYECTO/AEI/10.13039/501100011033), aprovat i finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación; i *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, PUI2019-MENSA, de Secretaria Científica de l'Institut d'Estudis Catalans i 2021-SGR-00777, finançat per la Generalitat de Catalunya. Agraïm els comentaris i les observacions que ens han fet arribar els revisors anònims de l'article.

Resum

Aquest estudi presenta la profecia medieval coneguda com a *Vae mundo in centum annis*, molt influent en la configuració de l'imaginari religiós i polític de la Corona d'Aragó i més enllà de les seves fronteres. La profecia prediu calamitats i canvis polítics a diverses regions, amb simbolismes que els autors medievals i moderns van interpretar de diverses maneres. Arnau de Vilanova fou el transmissor de la profecia, tot i que no n'és l'autor, i la va incorporar a la seva obra *De mysterio cymbalorum ecclesiae*. L'estudi proposa, en primer lloc, una edició crítica i autònoma de la profecia i, en segon lloc, una anàlisi del seu contingut i de la seva relació amb el pensament d'Arnau de Vilanova.

Paraules clau

Profecia; Arnau de Vilanova; escatologia; *Vae mundo*

Abstract

This study presents the medieval prophecy known as *Vae mundo in centum annis*, which was highly influential in shaping the religious and political imaginary of the Crown of Aragon and beyond. The prophecy predicts calamities and political changes in various regions, with symbolisms that medieval and modern authors have interpreted in various ways. Arnau de Vilanova was the transmitter of the prophecy, although he is not its author, and he incorporated it into his work *De mysterio cymbalorum ecclesiae*. The study proposes, firstly, a critical and autonomous edition of the prophecy and, secondly, an analysis of its content and its relationship with the thought of Arnau de Vilanova.

Keywords

Prophecy; Arnau de Vilanova; Eschatology; *Vae mundo*

1. Presentació

Com poques profecies medievals, la revelació coneguda amb les paraules del seu íncipit *Vae mundo in centum annis* va captivar l'atenció dels comentaristes més reputats en matèria apocalíptica i va exercir una dilatada influència en la configuració de l'imaginari religiós i polític, especialment en les territoris que formaven la Corona d'Aragó, però també més enllà de les seves fronteres. Efectivament, en el transcurs del segle XIV, Hugh of Newcastle,¹ Gentile da Foligno,² Joan de Rocatallada,³ l'infant Pere d'Aragó,⁴ Francesc Eiximenis,⁵ Telesforo da Cosenza,⁶ la varen reproduir, glossar o interpretar. Entre d'altres autors més tardans, també fou comentada per Joan Alamany, *De la venguda de Anticrist e de les coses que han de seguir* (segle XV); o Alonso de Jaén, *Espejo del mundo* (segle XV).⁷ El mateix Cristòfol Colom s'hi va referir diverses vegades en el seu *Libro de las Profecías* (primers anys del segle XVI) i en altres escrits, i interpretava la seva pròpia missió i, sobretot, la dels Reis Catòlics a la llum d'algunes afirmacions del *Vae mundo* (MILHOU 1983: 372-403, 435-449; RUSCONI 1999: 229-264). Efectivament, aquesta revelació, en la segona meitat del segle XIV i sobretot en el XV, va jugar un paper destacat en el terreny polític. La simbologia del *Vae mundo* fou utilitzada per les cases reials com a eines de legitimitació i propaganda política.⁸ Un exemple ens mostrarà la magnitud d'aquest influx: en els emblemes dels regnes de la Corona d'Aragó, la figura del drac alat que coronava l'elm de Pere el Cerimoniós s'anà transformant en un ratpenat per tal de revestir el monarca de torn amb els atributs que el *Vae mundo* atorgava al "vespertilio".⁹

1. En la que podríem anomenar segona edició de l'obra *De victoria Christi contra Antichristum* d'Hugo de Novocastro. Efectivament, segons LERNER 2010: 305-306 l'obra fou escrita l'any 1315 i més tard, el 1319, hi foren afegits dos capítols més.

2. Per a l'edició del comentari de *frater Gentilis*, identificat com a Gentile da Foligno, de l'Ordo Eremitarum Sancti Augustini, vegeu: KAUP, LERNER 2001: 188-211, amb un aprofundit estudi previ (149-187). Frater Gentilis va copiar la profecia *Vae mundo* del *De mysterio* «entorn de l'any 1300», a París, i, més tard, vers el 1332 o poc després, va redactar-ne el seu comentari.

3. Joan de Rocatallada comenta el *Vae mundo* en el seu *Liber de oneribus orbis* (ed. ROUSSEAU-JACOB 2016: 294-312) de l'any 1354, i en el *Liber ostensor* (JEAN DE ROQUETAILLADE 2005: tractat VIII), de 1356.

4. Sobre l'infant Pere d'Aragó continua essent indispensable el capítol "El Infante Fr. Pedro de Aragón" que li dedicà el P. POU 1930: 308-396, amb l'edició de l'exposició de la profecia *Cedrus alta Libani* (de 1377), a les pàgines 370-372, en la qual l'infant Pere cita, interpreta i comenta el *Vae mundo*. Cf. LERNER 2009: 141-152.

5. Cf. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, còdex 456, EIXIMENIS, *Primer del crestià*, f. 73-74c-d. És fonamental el recull de BOHIGAS 1982: 91-115. Vegeu també: PERARNAU 1998: 38-54; LERNER 2006; PERARNAU 2008a.

Ni que no es tracti en sentit estricte d'una exposició o comentari, *El Baladro del sabio Merlin* en farà una aplicació en clau política. Cf. ROUSSEAU 2004: 87-95.

6. *Libellus de causis, statu, cognitione ac fine praesentis schismatis et tribulationum futurarum*. Cf. DONCKEL 1933.

7. Hom trobarà l'edició d'aquestes obres dins DURAN, REQUESENS 1997: 91-133 i 189-297, acompanyada de bons estudis.

8. Cf., per exemple, MILHOU 1983: 230-252.

9. Cf., per exemple, IVARS 1923; MILHOU 1982; DURAN 1987; VIDAL s.d.

La història textual d'aquesta revelació està lligada indefectiblement a Arnau de Vilanova. L'autor català, després d'explicar la manera com li va arribar a les mans la revelació *Vae mundo in centum annis* (en endavant, *Vae mundo*), la reproduïx *ad litteram* al final de la seva obra *De mysterio cymbalorum ecclesiae* (*De mysterio*).¹⁰ El *Vae mundo* s'ha transmès gràcies al *De mysterio*. Els comentaristes medievals i moderns ja varen extreure directament o indirecta la revelació del *De mysterio*; i encara avui dia quan els estudiosos la citen ho solen fer com si fos un fragment d'aquesta obra arnaldiana. De fet ho és, però és un text especial, reproduït en estil directe, respecte del qual Arnau de Vilanova pren una clara i ben significativa distància. Això no obstant, no és estrany de trobar estudis més o menys recents i, en general, ben documentats que atribueixen erròniament l'autoria de la revelació al mateix Arnau de Vilanova.¹¹

L'objectiu d'aquestes nostres pàgines és doble:

a) En primer lloc, oferir una edició crítica (que doni raó de tots els testimonis manuscrits coneguts del *De mysterio*) i autònoma (és a dir, no com un fragment que forma part d'una altra obra, sinó com un escrit amb significació i autonomia pròpies) de la revelació *Vae mundo*.¹²

b) En segon lloc, presentar-ne el contingut i analitzar-ne la seva relació amb el pensament d'Arnau de Vilanova. I, si fos el cas, destacar-ne les diferències.

2. El *Vae mundo in centum annis*

Arnau de Vilanova i les revelacions particulars

Arnau de Vilanova sentia una predilecció especial per les profecies i revelacions particulars.¹³ En les seves obres no només n'esmenta, n'indica el seu contingut o

10. Ha estat precisament en el context de les tasques preparatòries de l'edició crítica del *De mysterio* (*Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, vol. 6, Institut d'Estudis Catalans) que els autors d'aquest article ens hem interessat per la profecia *Vae mundo*.

11. Així, per esmentar algun exemple dels molts possibles, afirmacions com les següents són inexactes i poden emmenar el lector a l'error. RODRÍGUEZ DE LA PEÑA 1996-1997: 688: «[...] el comentario de Vilanova a la profecía joaquinita *Vae Mundo*»; GUADALAJARA 2004: 122: «[...] Arnaldo de Vilanova, quien en su *Vae mundo* ya se había imaginado [...]»; SERRA 2019: 143: «[...] Arnau de Vilanova and his prophecy *Vae mundo* [...]».

12. POU 1930: 54-55 va transcriure el text del *Vae mundo* del còdex 3824, de la Biblioteca Apostòlica Vaticana; i IVARS 1923: 99-100, el va reproduir. Des de llavors els estudiosos de les profecies medievals, d'una banda, i els historiadors de la Corona d'Aragó i particularment del Regne de València, de l'altre, han fet valuoses contribucions. Hom trobarà la bibliografia més recent dins KAUP, LERNER 2001; PHILLIMORE 2004; ROUSSEAU 2004; SERRA 2019; i BAUTISTA 2019.

L'edició més citada actualment és la de PERARNAU 1988-1989: 102-103, lín. 947-988; fou realitzada a partir del còdex 40.E.3 de la Biblioteca Corsiniana de Roma, però dona raó també del Borgh. 205 i del Vat. Lat. 3824, de la Biblioteca Apostòlica Vaticana.

13. Hom trobarà bibliografia sobre aquestes profecies i concretament sobre l'ús que en fa Arnau de Vilanova, dins MENSA 2023: 28, n. 81. Vegeu, especialment, LERNER 1988.

en cita fragments, sinó que en alguns casos les integra *in extenso* en el seu escrit. És el cas ara de la revelació *Vae mundo*, o de la que llegim al bell mig de la *Philosophia* i que comença amb les paraules «Misericors fuit Deus» (cf. PERARNAU 1991: 91-93, lín. 512-553), o de la profecia atribuïda a Hildegarda de Bingen *Insurgent gentes*, reproduïda en llatí i traduïda al català en la *Confessió de Barcelona*.¹⁴ Pràcticament tot el *De humilitate*, opuscle només conservat en grec, és dedicat a explicar una visió, no apocalíptica sinó més aviat espiritual, que una monja que governava un monestir feu conèixer a Arnau de Vilanova (ARNALDI DE VILLANOVA, 2002: 185-199).¹⁵

Autor, contingut i data

Segons que explica Arnau de Vilanova, la revelació del *Vae mundo* fou comunicada a un home il·letrat, però de provada fe, el qual la va transcriure en un eloqüent llatí. Com que no n'entenia el sentit, la feu conèixer a un seu amic devot de Crist i ben instruït; i llavors ambdós foren il·luminats sobre el seu significat. Posteriorment, en fou assabentat Arnau de Vilanova i ell la copia *verbatim* en el seu *De mysterio*.¹⁶ Com és habitual en l'estil de les revelacions i profecies, «much of the text is impenetrable because of the prophecy's esoteric vocabulary, tortuous syntax, and bizarre emblems» (LERNER 2010: 307).

En la profecia, Déu mateix, en primera persona del singular, ja de bon començament constata que el món s'ha allunyat d'ell i lamenta el seu estat deplorable en els propers cent anys: «Ve mundo in centum annis!» (cf. infra *Vae mundo*, §1, lín. 1). Tot seguit, descriu les calamitats que es produiran arreu: els habitants de Síria seran expulsats, fins que un “nou David” recuperi Sió (§2, lín. 2-4). La Grècia concubinària serà duta novament a la casa de l'esposa per un “vespertilio” (§3, lín. 5-6). L'orgullosa Sicília serà esclafada fins que, expulsades les abelles, l'esposa sigui reformada (§4, lín. 7-9). El poder dels romans s'esfondrarà (§5, lín. 10-14). Itàlia, niu d'onagres, serà devorada pels seus propis lleons i llops (§6, lín. 15-17). Les entranyes de Germània es recargolaran de dolor (§7, lín. 18-21). Els braços del rei de les abelles seran doblegats (§8.1, lín. 22-26). El niu d'Aristòtil serà evacuat (§8.2, lín. 26-28). Les coves dels habitants d'Hibèrnia seran pertorbades (§9, lín. 29-31). Hispània, nodridora de l'Islam, serà esquinçada; quan la cria de l'atzembla compleixi

14. ARNAU DE VILANOVA 1947: 124-127 (text llatí) i 127-130 (versió al català). Cf. MENSA 2012; i sobretot FIDORA 2021.

15. En les referències bibliogràfiques, utilitzem el nom llatí (Arnaldus de Villanova) o català (Arnau de Vilanova) en funció de si l'obra citada és escrita en una o altra llengua.

16. ARNALDUS DE VILLANOVA, *De mysterio* (PERARNAU 1988-1989: 102, lín. 939-945): «Nam ego, qui sum vermis et non homo, in multis fidelibus istud vidi: et quod maius est, virum fere illiteratum, qui totus ad exaltationem fidei suspirabat, revelationem futurorum vidisse atque scripsisse sub latina facundia miro stilo. Quam revelationem licet scripsisset, quia tamen intelligere non poterat per ipsum, cuidam devoto suo in Christo, litterature notabilis, ad expositionem communicavit et mutuo fuerunt per eam illuminati».

tres septennis, el “vesperilio” devorà els mosquits, sotmetrà l’Àfrica i esmicolarà el cap de la bèstia, rebrà la monarquia i humiliarà els habitants del Nil (§10, lín. 32-36). Després el “fill de la perdició” es manifestarà amb força i separarà els fills d’Israel dels fills de Babilònia; i el drac serà vençut per sempre més (§11, lín. 37-40).

Quan i en quin context fou escrita aquesta profecia? Si, com proposen Kaup i Lerner (2001: 161), les al·lusions inicials (*Vae mundo*, §2, lín. 2-4) a la caiguda de Trípoli i Sant Joan d’Acre a mans musulmanes, esdevingudes els anys 1289 i 1291, són probablement una profecia *ex eventu* —recurs molt utilitzat al començament de les profecies per revestir d’indubtable autoritat i credibilitat la resta de prediccions—, el text seria posterior a aquestes dates. A més, Kaup i Lerner (*ibidem*) veuen en la referència al «niu d’Aristòril», i concretament a l’afirmació que la «piuladissa abominable de les cries cobrirà la veritat burlant-se dels seus ministres»,¹⁷ una al·lusió als problemes que Arnau de Vilanova va tenir a París, en el mes d’octubre de l’any 1300, amb els teòlegs professionals i amb la inquisició.

En conseqüència, el *Vae mundo* hauria estat escrit poc abans de la redacció del *De mysterio*, entre l’any 1291 i el 1301 i més concretament entre la tardor de 1300 i l’estiu de 1301 (KAUP, LERNER 2001: 162). L’autor seria algú proper a Arnau de Vilanova (KAUP, LERNER 2001: 162; ROUSSEAU 2004: 73).

Arnau de Vilanova és el transmissor de la profecia, no l’autor

Per part nostra, estem convençuts que si Arnau de Vilanova hagués conegut aquesta profecia durant la seva polèmica amb els teòlegs de París, l’hauria inclosa si més no en la redacció final del *De tempore* o almenys en els seus escrits de defensa. El fragment acabat d’esmentar sobre el niu d’Aristòtil, efectivament, podria ser un bon argument de defensa per a Arnau de Vilanova.

Estem d’acord amb Kaup, Lerner i Rousseau en interpretar que, amb la reproducció del *Vae mundo* en el *De mysterio*, Arnau de Vilanova confirma «his argument that Antichrist would come within one hundred years» (KAUP, LERNER 2001: 160), o, més en general, tendeix «à établir une autorité prophétique, à réaffirmer la vérité de son propre message apocalyptique» (ROUSSEAU 2004: 73). Aquest és el sentit genuí de la inclusió del *Vae mundo* en l’obra arnaldiana. Més enllà d’aquesta coincidència bàsica, podem constatar algunes diferències:

a) Immediatament després de reproduir literalment el *Vae mundo*, Arnau de Vilanova pren una certa (però ben ferma) distància respecte al contingut d’aquesta profecia: «Cum ad credendum predicta nemo cogatur, Deo et doctoribus relinquo determinandum an sint credenda» (PERARNAU 1988-1989: 103, lín. 989-990); i tot seguit confessa el sentit de la seva citació: «Sed hoc mihi sufficit ex omnibus intelligere quod, cum in centum annis dicantur esse ventura, consonat

17. *Vae mundo*, §8.2, lín. 26-28. Citem la traducció de Jordi Raventós (ARNAU DE VILANOVA 2002: 132).

Agustino et *Erithee* ac supradicto intellectui *Danielis*» (PERARNAU 1988-1989: 103, lín. 990-992).

b) En tota la seva producció escrita, Arnau de Vilanova cita una sola vegada el *Vae mundo*. Més enllà del *De mysterio*, en cap més obra, ni anterior ni sobretot posterior, la torna a esmentar. En un context polèmic (com és el dels anys 1300-1305), Arnau de Vilanova es veu obligat a justificar les seves pròpies tesis i sol citar repetidament les seves fonts. Crida l'atenció, doncs, que el *Vae mundo* no sigui citat cap vegada més.¹⁸

c) No és difícil d'intuir una justificació de la força militar darrere algunes afirmacions del *Vae mundo*. Per contra, almenys fins l'any 1304, Arnau de Vilanova es manifesta absolutament contrari a la croada (Cf. GIRALT 2011, 2017). Així en l'*Allocutio super significatione nominis tetragrammaton* (any 1292) llegim:

[...] omnes gentiles, qui temporaliter regnant in tribus mundi partibus, ueniant in sanctam ciuitatem uniuersitatis fidelis adorare Christum, densatis miraculis et uibrato fortiter gladio uerbi Dei per utiles predicatores in linguis et populis, cum solummodo tali gladio talique militia dilatetur ueritas Agni celestis, que solum ad uiuificandum et non ad interficiendum est eternaliter ordinata (AVOThO 2004: 172-173, lín. 781-787).

En el *De tempore*, redactat entre 1297 i 1300, Arnau de Vilanova afirma que Jerusalem serà posseïda pels gentils fins a la plenitud del temps i que llavors es convertiran pacíficament (AVOThO 2004: 202, lín. 542-550). Justament per aquesta afirmació els teòlegs professionals li feren notar que la seva tesi era contrària a les croades promogudes pels papes (AVOThO 2004: 258-262, lín. 1351-1403). Arnau posteriorment es referma en la seva afirmació. Així, per exemple, en la *Philosophia catholica et diuina*, escrita probablement en els mesos de l'estiu de 1302, és molt clar: «[patet] illum fore impudentem falsarium, qui sataget vel tentabit subicere sibi populos uiribus aut potentia huius mundi» (PERARNAU 1991: 144, lín. 1296-1298). En conseqüència, en l'*Ad Benedictum XI*, del 2 de juny de 1304, proposava al Papa: «[...] Admoneris etiam invitare paganos et infideles atque scismaticos ad audiendum pacifice uerbum Christi, quoniam tempus conversionis et reconsiliationis ipsorum accelerat» (PERARNAU 1991: 212, lín. 668-670). En aquest sentit, les diferències entre Arnau de Vilanova i el *Vae mundo* són realment remarcables.

d) En els darrers anys de la vida d'Arnau de Vilanova (de 1305 a 1311), segurament, almenys en part, a remolc de la política dels reis del Casal de Barcelona, la posició d'Arnau de Vilanova envers la croada canvia. Així, en el *Raonament d'Avinyó*, llegim:

18. En l'*Apologia de uersutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum* (PERARNAU 2001a: 102, lín. 116), Arnau de Vilanova esmenta una «visio inserta», contra la qual els pseudoteòlegs havien argumentat que el seu anunci no era confirmat per miracles. Aquesta referència podria referir-se, certament, al *Vae mundo*.

La primera és que Déus los ha inspirats e à units en son esperit a promoure la veritat del christianisme per totes parts, ço és, entre cathòlics e scismàtics e pagans; axí que, segons la justícia evangelical, entenen a usar de ·II· *gladis, ço és, esperital e corporal, e proposen açò continuar entrò que·ll sepulcre de nostre seynor Jesuchrist sia restituït a christians, e la secta de Mahumet sia anul·lada* (ARNAU DE VILANOVA 1947: 218).

Jaume II, per la seva banda, «s'és més en camí, ab ses gents, per anar el lo regne de Granada, ab propòsit de no tornar atràs entrò que la blasfèmia de nostre seynor Jesuchrist sie estirpada de les parts occidentals» (ARNAU DE VILANOVA 1947: 220).

I en la *Informació espiritual* manifesta:

totes les revelacions divines denunciïn que, sobte que aytal príncep serà entre crestians aparegut, aquell an matex, sie natural o emergent (quar açò no determenen), susc[i]tarà Déus en terra un papa spiritual [...] E, jasié açò que tot príncep de crestians me'n fos bo, e de qual que fos seria aytant alegre com si ere mon fiyll, però natural amor me destreyn a desiyar e parçar que vós [és a dir, Frederic de Sicília] o vostre frare [Jaume II] fóssets aquell. Mas yo veyg clarament que Déus appelle vós especialment a aquest ministeri, e, si en vós no roman, a vós vol donar aquesta honor (ARNAU DE VILANOVA 1947: 241-242).

Cap al final de la vida d'Arnau de Vilanova, les seves posicions i les del *Vae mundo* relatives a la croada segurament s'aproximen, però les diferències són encara notables. Així, per exemple, a propòsit d'aquest darrer text citat, encara en podem constatar dues més.

e) El “vespertilio” del *Vae mundo*, és a dir, el rei que ha d'encapçalar la croada, és originari d'Hispania. En canvi, per a Arnau de Vilanova, «tot príncep de crestians me'n fos bo».

f) Quan Arnau de Vilanova exposa l'acció reformadora dels reis del Casal de Barcelona, a més de l'acció que podríem anomenar política, sempre esmenta de manera destacada la pròpiament espiritual. Així en el text acabat de reproduir ha mencionat els «·II· *gladis, ço és, esperital e corporal*». Aquesta perspectiva pròpiament espiritual és absent en el *Vae mundo*.

* * *

Arnau de Vilanova no és l'autor del *Vae mundo*. Ni tan sols n'és un comentarista. N'és un simple transmissor. En efecte, la reproduceix en estil directe com un exemple *més de les moltes profecies i revelacions que en els darrers temps del món creixen com els estels del firmament per tal d'anunciar-ne la seva fi*.

3. Els manuscrits i la tradició textual

El text *De mysterio cymbalorum ecclesie* en el qual Arnau de Vilanova va incloure la profecia *Vae mundo* és una de les obres espirituals més divulgades pel mateix autor i de la qual se'n conserven deu manuscrits. Arnau va redactar l'obra estant reclòs en una residència del papa Bonifaci VIII i posteriorment el va enviar a dotze (tretze en realitat, perquè una missiva fou adreçada a dues personalitats) distingits destinataris —dotze còpies, doncs, que va acompanyar de dotze lletres.

S'han conservat dos testimonis del *De mysterio* dels exemplars que Arnau de Vilanova feu copiar a primera hora (entre l'estiu de 1301 i el de 1302) per oferir-les a destacades personalitats. Una és la que va enviar a l'abat i als monjos del convent de Sant Víctor de París (P) i l'altra la que va oferir a Bonifaci VIII (C). Sobre la primera (P) no sembla que hi pugui haver cap dubte. En canvi, sobre l'adreçada a Bonifaci VIII (C) els estudiosos no acaben de posar-se d'acord. Perarnau (1987) va proposar d'identificar el testimoni C amb el que Arnau de Vilanova hauria ofert a Bonifaci VIII.¹⁹ Efectivament, en la miniatura de la caplletra inicial, l'autor (Arnau) ofereix el seu tractat a un Papa. L'obra hauria estat copiada a finals d'estiu o en la tardor de l'any 1301. Bilotta (2002 i 2006) més aviat es decanta per situar la confecció de la còpia en els primers anys de pontificat de Climent V, segurament en ambients propers a Avinyó. Per part nostra, creiem que si el personatge a qui Arnau de Vilanova ofereix el tractat és un papa, com sembla ser (la tiara és inconfusible), aquest només pot ésser Bonifaci VIII. Que Arnau de Vilanova va oferir el *De mysterio* als papes immediatament posteriors a Bonifaci VIII (és a dir, a Benet XI i a Climent V), ho sabem positivament, perquè ens ho explica el mateix Arnau. Però també sabem que cap d'aquests exemplars no és el testimoni C, perquè la còpia oferta a aquests papes formava part d'un recull d'obres més extens. Quin sentit tindria que Arnau de Vilanova oferís una còpia del *De mysterio* (com C) anys després d'ésser escrita?

A continuació enumerem les deu còpies manuscrites que configuren la tradició textual de la profecia que ens ocupa:²⁰

B = Ciutat de Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Borgh. 205, ff. 48va-63ra. Anys 1302-1303.

19. Perarnau (1988-1989: 53-106) va publicar una edició de l'obra, prenent com a base el testimoni C. Prèviament a aquesta primera transcripció de Perarnau, s'havien publicat breus fragments de l'obra, vegeu FINKE 1902: 216-217, nota 2; i POU 1930: 53-55.

20. En l'estudi sobre l'*status quaestionis* del text (vegeu CABRÉ DURAN 2022: 213-219) aquesta llista també incloïa el manuscrit de Viena, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 545, ff. 107a-111b (actualment, però, aquest còdex és a Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 405). Ara bé, una anàlisi detallada d'aquesta còpia ha permès comprovar que el text en qüestió no és cap còpia del *De mysterio cymbalorum* d'Arnau de Vilanova, sinó precisament el comentari a la profecia *Vae mundo in centum annis* de Gentile da Foligno, editat i estudiat per KAUP-LERNER 2001.

Referències: MAIER 1948; MAIER 1952: 261-263; PERARNAU 2008b.

C = Roma, Biblioteca dell'Accademia nazionale dei Lincei e Corsiniana, Cors. 1256 (40.E.3), ff. 1r-28r. Començaments del segle XIV (segurament, tardor de 1301).

Referències: PERARNAU 1987: 299-303; BILOTTA 2002 i 2006.

D = Cambridge (GB), Cambridge University Library, Mm.I.16, ff. 33rb-46ra. Segle XIV.

Referències: PERARNAU 2006 i 2008b.

G = Göttweig, Stiftsbibliothek, 135 (142), ff. 264ra-274vb. Segle XIV.

Referències: Manuscripta - Mittelalterliche Handschriften in österreichischen Bibliotheken [https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=36854 (21 de febrer de 2024)].

K = Bernkastel-Kues, St. Nikolaus-Hospital Bernkastel, Cod. Cus. 42, ff. 238ra-249rb. Mitjan del segle XV.

Referència: PERARNAU 1981.

O = Oxford, Bodleian Library, Canon. Misc. 370, ff. 217v-237v. Copiat a França durant la segona meitat del segle XV.

Referències: MENSA I VALLS 2014; FILIPPINI 2021-2022.

P = París, Bibliothèque nationale de France, Lat. 15033, ff. 200-240v. La còpia del *De mysterio* és de l'any 1301 (segon semestre) o 1302 (primer semestre).

Referència: PERARNAU 2001b.

R = Roma, Archivio Generale dell'Ordine Carmelitano, ms. III, Varia 1, ff. 13ra-20vb. Copiat a Roma l'any 1480.

Referències: BATLLORI I MUNNÉ 1955; SELGE 1989 i 1990; POTESTÀ 1994; PERARNAU 2008b.

V = Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 3824, ff. 78vb-98ra. Montpeller, 1305-1309/10.

Referència: PERARNAU 1992.

Z = Zagreb, Metropolitanska knjižnica, MR lat. 154, ff. 73r-81v. Primera meitat del segle XIV.

Referència: GIRALT, AVOMO 2005, VII.1: 202-203.

En l'estudi introductori de l'edició crítica del *De mysterio* (Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia, 6, en premsa), del qual aquestes ratlles són una síntesi, hem

pogut classificar els manuscrits en funció de la completesa i de la correcció del text en dos grups o famílies: α i β .

Els testimonis de la primera família (α) transmeten el text dels anys 1301-1302. I encara a l'interior d'aquesta família podem establir diversos estadis: un primer estadi, al qual pertanyen els dos testimonis directes abans esmentats (C i P) i dos testimonis indirectes (G i D), és a dir, còpies més tardanes d'altres testimonis d'aquest primer estadi. Un segon estadi que es correspon amb B, i un tercer amb Z.

L'any 1305 Arnau de Vilanova va revisar el text. Els testimonis del text revisat pertanyen a la família β . D'aquests, l'exemplar més correcte i complet, elaborat sota la supervisió del mateix Arnau de Vilanova, per tal d'oferir-lo a Climent V, és V. Els testimonis K, O, R són posteriors.²¹

Coneixem tres manuscrits més que han conservat una còpia del *Vae mundo* sol, és a dir, còpies del text de la profecia sense el *De mysterio*. Són els següents:

1. Vercelli, Archivio di Stato, Famiglia Arborio di Gattinara, mazzo 3, fasc. 11 i 12. És una còpia realitzada pel conseller de Carles V Mercurino Arborio Gattinara (1465-1530) (BOCCOTTI 1994-1995; JOUAVILLE 2015), «[e]xtractum a quodam libro antiquo manu scripto, reperto in cartusia Bruxellensi, cuius titulus est: *De victoria Christi contra Antichristum*; auctor autem ignoratur» (BOONE 2011: 1041). L'autor del tractat esmentat ha resultat ésser Hugo de Novocastro (LERNER 2010). Tant Boccotti (1994-1995: 194-195) com Boone (2011: 1041-1042) transcriuen el text del *Vae mundo*.

2. Melk, Benediktinerstift, Cod. 1605 (59, B. 24 [2]), f. 187v. Iohannes Schlitpacher (1403-1482) aplega en aquest manuscrit un conjunt d'extrets de diverses obres.

3. París, Bibliothèque Sainte-Geneviève, Ms. 792, f. 12. Segle XV.

Aquestes tres còpies de la profecia, encara que son testimonis importants de la seva transmissió i influència posteriors, demostren que el text s'hauria separat i independitzat del tractat del *De mysterio* en un moment ulterior al de la seva redacció original.

4. La nostra edició

El text de la profecia *Vae mundo* ha estat transcrit amb fidelitat del manuscrit Vat. lat. 3824 (V), el qual fou redactat poc després de la presentació dels tractats espirituals que Arnau de Vilanova feu el 24 d'agost de 1305 al papa Climent V a Bordeus. Aquest manuscrit és un còdex que recull tots els escrits espirituals o teològics d'Arnau escrits abans d'aquesta data i, com que hauria estat copiat potser a Montpeller per encàrrec i sota la direcció del mateix Arnau, és la base de tots els seus estudis textuals. En ell, Arnau hauria inclòs la versió definitiva de tota la seva producció escrita

21. Sobre la transmissió textual de les obres d'Arnau de Vilanova, i particularment sobre el concepte d'"original" i "còpia" aplicat a les obres arnaldianes, vegeu les observacions de FILIPPINI (2021-2022, 11-12).

que considerés interessant exposar per a defensar-se de les acusacions rebudes. El treball textual sobre els manuscrits del *De mysterio* confirma aquesta preponderància de *V*, el qual ofereix una versió depurada i definitiva del text.

En la nostra edició hem normalitzat la separació de paraules, la puntuació, l'ús de majúscules i minúscules, l'ús de les lletres *i/j* i *u/v* (encara que hem mantingut la grafia *v* quan així ho fa el testimoni *V*). També hem desplegat totes las abreviatures d'acord amb els diccionaris de referència, especialment el de Cappelli (*Lexicon abbreviaturarum*). En l'aparat crític hem reportat totes les variants dels altres manuscrits.

VAE MUNDO IN CENTUM ANNIS

(ex Arnaldi de Villanova *Tractatu de mysterio cymbalorum ecclesiae*)

[§1] Ve mundo in centum annis, quoniam elongatus est a decore meo.

[§2] Habitatores Sirie, quos studia profana dilacerant, in indignatione mea de litore maris eiciet gens profana eritque solitudo in terra quousque nouus Dauid arcem Syon ueniat reparare.

5 [§3] Grecia concubinaria rursus direptioni patebit et arte uespertilionis occidui reducetetur ad domum sponse.

[§4.1] Ceruicosa Sicilia triturbabitur donec, consumptis apibus, sponsa fuerit reformata. [§4.2] Cumque desinent ipsam unguis aquile stringere, non euadet, quoniam gemina procella superueniens absorbebit eam.

10 [§5] Romanorum fastigia diruet unicornu et ipsi propriis furoribus uorabuntur, quibus fractura pontis et asini submersio dabunt signa ruine appropinquantis, quando sugges-[f. 96b]-tione bilinguis conflabitur ydolum populo impudico, tacentibusque senioribus denegabitur audientia ueritati et obtegetur intuitu simulacrorum Egipti.

15 [§6] Nidus onagrorum Ytalia, leonibus et lupis de propria silua natis mordebitur et, laceratis inguinibus, usque ad pollices fluet sanguis; at terrenam experta uoraginem, discet medelam cognoscere sue sitis.

[§7.1] Germania uiscerum dolore torquebitur et, fractis ceruicibus, bibet de calice furoris cum sacerdotibus giganteis, in cuius pelago multitudo 20 beluarum excitabit procellam, subiciens nauigantes periculo. [§7.2] Nam, conturbatis principibus, periclitabitur tranquillitas popularis.

[§8.1] Serpiginosa brachia regis apum constringent latera subditorum et a mari ad mare protensa, complicabuntur immoderata repletionem, nam rex, qui sponse mestrua deglutiuit, fune proprio strangulatus, de solio corruet hodie 25 [f. 96c] uicinorum, arentibus uitibus federis simulati, nec ambitiosa pollutio sanguinis impune transibit, merentibus genitis. [§8.2] Nidus etiam Aristotilis contabescens euacuabitur, quia pullorum garritus abhominabilis obteget ueritatem, irridendo ministris eius.

[§9] Ybernorum cauernas proprii maris fremitus conturbabit et, ut 30 indomita ferocitas mansuescat, sub uerno rege pressura dabitur populo indiscreto.

[§10.1] Hispania, nutrix Machometice prauitatis, reciproca furia laniabitur, nam in inuicem ipsius regna consurgent. [§10.2] Et cum pullus iumentalis tria septena compleuerit, multiplicabitur ignis uorans donec 35 uespertilio scinifes Hispanie deuoret, subiciensque Affricam et caput bestie conterens, accipiat monarchiam et in posteris humiliet Nili habitatores.

[§11] Post que, filius perditionis exurget impetu repentino ad cribandum mortales, ut filios Ierusalem acerbissimo gladio separet [f. 96d] a filiis Babilonis; et dracho, sui furoris extremam seuiciam in eo concludens, illusus et uictus maneat in eternum.

Conspectus abbreviationum communium

add = *addit, addidit, additio, additum*, etc.

al man = *alia manus*, etc.

canc = *cancellatus*, etc.

corr = *correxerit*, etc.

exp = *expunctus*, etc.

illeg = *illegibilis*, etc.

int = *inter*

lect = *lectio*, etc.

lin = *linea*, etc.

mg = *margo*, etc.

om = *omisit*, etc.

post = *posterior*, etc.

ras = *rasura*, etc.

seq = *sequens*, etc.

sup = *superior*, etc.

Apparatus criticus

1 Ve BZ veh C *add hoc* | annis C annum D *in mg* | quoniam D qui | elongatus D alongatus G delongatus | a G ad | decore O doctore

2 Sirie BCGPZ Syrie (G *in ras*) R scirie | profana GOPRZ prophana | dilacerant C delacerant DR dillacerant | in D *add in mg OR om*

3 litore B-o- *al man in ras DGOPR* littore | eiciet R eliciet | gens Z gentes | profana GOPRZ prophana | eritque K *corr* *ecritque canc -c-* | solitudo CZ sollitudo K sollicitudo O sollicitudo | quousque K *lect dub* quouusque

4 Syon C sion G *om* | ueniat G inueniat R ueniet

5 Grecia V *al man post in mg sup* propheta mirabilis de Grecia R Gretia | rursum G *corr* rusum *add -r- int lin* | direptioni DGO directioni | uespertilionis O uespertillionis

6 occidui G oxidui | reducetur K reduceretur O redducetur | sponse D sponse

7 Sicilia triturabitur donec consumptis apibus sponsa D *al man add in mg* | Sicilia BCZ Sycilia D Cicilia GS- *in ras R* Citilio | triturabitur G tributabitur | apibus D *lect illeg* G opibus O operibus | sponsa G sponse

8 fuerit G sue | reformata D *al man add -for- int lin O* refformata | desinent D designent | ungues D unges G ungwes | aquile G aquilo

9 euadet D *corr* euadat *add -e- int lin et exp -a-* K eudet | superueniens C *om* | absorbebit D ali sorbebit

- 10** fastigia *R* stastigia | diruet *G* diluet *O lect dub* direuet/dieruet | unicornu *G* unicornius | ipsi *O* ipsis
11 pontis *D* panteris | asini *D* assini | submersio *Z* mersio | signa *G* singna | ruine *O* ruyne
12 appropinquantis *G* propinquamntis | quando *Z* quoniam | suggestione *D* suggestione *G seq bling* *canc RZ* sugestione | bilinguis *D* bilingis *G* bilingwis *P om* | conflabitur *D* conflabiliter | ydolum *R* idolum
13 impudico *DGZ* inpudico | tacentibusque *G* tacuntibusque | senioribus *C* seviioribus | et *D add int lin*
14 obtegetur *D* abtegetur | intuitu *C* in nutu *R* intuitui | simulacrorum *P* symulacrorum *R* simulaceorum | Egipti *GP* Egypti
15 Nidus *G* Nydus | onagrorum *C* anagrorum *D* enagrorum *G lect dub* nigrorum/ingrorum | Ytalia *GY* Ytalie *R* Italia | et *G seq* brutis *canc et exp*
16 inguinibus *C* corringinibus *G* ungwibus *P* unguibus | pollices *DGR* polices | fluet *K* corr fluent *canc -n-* | sanguis *G* sangwis | at *D a* *G ad* *R ac*
17 experta *OR* expertam | uoraginem *D* uoragine *G* foraginem | medelam *O* medela *R* medellam
18 Germania *R* Germanea | uiscerum *D* uisto *R* corr uicerum *add-s- int lin* | et fractis *D lect illeg*
19 giganteis *GP* gyganteis *Z* gygantes | pelago *R* pellago
20 beluarum *D* beluorum *R* belluarum | excitabit procellam *O* procellam excitabit | periculo *B add et D om*
21 conturbatis *R* turbatis | principibus *G* principibus | periclitabitur *O add* terram et *P seq* princi *canc* | tranquillitas *CP* tranquillitas *DR* tranquillitas *K* tramquillitas *O* transquilitas *Z* corr transquillitas *exp -s-*
22 Serpiginosa *R* sperpiginosa | constringent *C* constringens | subditorum *O* subditorum
23 ad *D* corr a *add -d int lin* | protensa *D* protenssa *Z* pretensa | immoderata *RZ* inmoderata | repletionem *BC* repulsionem *D* receptionem *OR* repletionem | rex *C* res
24 sponse *DR* sponsa | mestrua *CGP* menstrua *O lect dub* mestruadi | deglutiuit fune proprio strangulatus *D al man add in mg* | deglutiuit *C* deglutinavit *D* deglutiit *O* glutiuit *Z* deglutitur | fune *D* fine *G in ras* | strangulatus *CD* transgulatus | hodio *BCDGO PRZ* odio *V seq* etiam *exp*
25 uicinorum *KO* uiciorum | arentibus *C* atentibus | uitibus *C* vicibus *GZ* viribus | federis *K* corr fedris *add -e- int lin* | simulati *P* symulati
25-26 pollutio sanguinis *C* sanguinis pollutio *D* polutio sanguis *R* polutio sanguinis
26 impune *BZ* inpune *D* inpugne | transibit *C* transsibit *G* transiuit | merentibus *O* mentibus | genitis *R* gemitis | Nidus *D* Nido *G* Nydus | etiam *P add int lin* | Aristotilis *BCGR* Aristotelis *O* corr Aristoteles
27 euacuabitur *G* euacubitur | garritus *R* garitus

- 29 Ybernorum *G* yberniorum *P* hybernorum | *proprii O lect dub* prope *Z* propri |
 fremitus *R* fluctus
- 30 mansuesat *G* manswescat *R* mansuescant | uerno *BCDKOPRZ* uno *G* uero | pres-
 sura *D* presura
- 32 Hispania *D* Yspanya *GZY*spania *O* Hispania | Machometice *C* mochommtice *D*
 macometice *R* machometize *Z* macomethice | prauitatis *R* falsitatis | reciproca *R*
 reciprocha | furia *R seq* laniabatur(?) *canc*
- 33 nam *D om* | in *Z om* | inuicem *R lect dub* inuicen *in ras* | pullus *K* pullis
- 34 septena *C* septem *DG lect dub* senptena/semptena
- 35 uespertilio *G corr* uespertilo *add-io* | scinifes *D* cinifex *G* cinifes *O* sum fes *P* cyni-
 fes | Hispanie *BCDGPZY*spanie *OR* Hispanie | subiciensque *K* subiciens quia |
 caput *G* capud
- 36 conterens *R* conterrens | accipiat *O* accipiens | in posteris *K* in postris *R* impos-
 teris | humiliet *K lect dub* humniliet/hummiliet | Nili *C lect dub* vili *G* viles
- 37 que *R* quam | exurget *G* exsurget *K lect dub* exurgut | impetu *BGZ* inpetu | cri-
 bandum *BCDGOZ* cribrandum *P* conciliandum
- 38 filios *K* filius | Ierusalem *CDOP* Iherusalem | acerbissimo *D lect dub* acerbision(?)
O acerbissimo *R* acellerissimo | gladio *R* gaudio | filiis *G corr*
- 39 Babilonis *P* babylonis | et *K seq* drcho *canc* | dracho *GZ* draco | sui *K seq* fero
canc | extremam seuiciam *P* seuiciam extremam | extremam *C lect dub* excremam
D extremiam *corr-i- exp* | seuiciam *R* seuitiam *corr* sceuitiam *canc-c-* | concludens *G*
seq inversus et *canc et exp* | illusus *DR* illusus
- 39-40 illusus et uictus maneat in eternum *G* victus et illusus mania
- 40 uictus *O* uinctus *R* fictus

Comentaris

§2 **nouus David**: aquesta expressió s’havia utilitzat per a designar l’emperador Carlemany i els seus successors. Cf., en aquest sentit, ZAHND 2008; BENSON 2014; PYSIAK 2021. Pel que fa a l’ús escatològic del «nou David» (que ha de restaurar la «ciudadella de Jerusalem») en la profecia *Vae mundo* i sobre el seu ús polític posterior, cf. MILHOU 1982: 67-75; 1983: 230-252.

§3 **arte uespertilionis**: les paraules següents d’Aristòtil van generar una llarga tradició de comentaris sobre el ratpenat. Efectivament, afirma ARISTÒTIL 2018: 125, lín. 10-13 (II,1, 993b 9-11): «igual que els ulls dels ratpenats [*τῶν νυκτερίδων*] respecte de la llum diürna, així es comporta l’intel·lecte de la nostra ànima respecte de les coses més evidents de totes per naturalesa». El “nycteris” d’Aristòtil fou traduït de la versió àrab per Miquel Escot pel terme “vespertilio”, mentre que les traduccions fetes directament del grec preferien els mots “noctua” o “nycticorax”. Sobre les dificultats d’identificació del “nycteris” i la seva traducció per part dels autors medievals, vegeu l’excel·lent treball de STEEL 2001: 1-4. En els comentaris s’acabà imposant el mot “vespertilio”. En aquest estudi acabat d’esmentar, el lector interes-

sat trobarà una anàlisi detallada de les diverses interpretacions medievals del text. Al capdavant, però, l'horitzó obert per la comparació d'Aristòtil és clarament gnoseològic, és a dir, sobre la possibilitat de la raó humana de conèixer els primers principis i les primeres causes, o dit en altres paraules, de fonamentar la metafísica. Ni en les interpretacions més positives del 'vespertilio', com, per exemple, la de Bonaventura, que en paraules de VIDAL s.d.: 29: «representa les tenebres de la il·luminació suprema», és possible de trobar un antecedent ferm del "vespertilio" del *Vae mundo*. El context d'aquesta revelació no és ni metafísic, ni gnoseològic, ni místic, sinó escatològic i sobretot polític: el "vespertilio" farà retornar la Grècia concubina a la casa de l'esposa (§3), endraparà els mosquits d'Hispania, sotmetrà l'Àfrica i el cap de la bèstia, obtindrà la monarquia i humiliarà els habitants del Nil (§10.2). L'àmbit propi de l'acció del "vespertilio" és la política; el de les coses seculares i terrenals. En aquest sentit, podem trobar-ne un precedent en la tradició medieval que recull RABANUS MAURUS 1864: col. 254d, i, sobretot THOMAS DE AQUINO 1892: 249 (q. 102, a. 6, ad 1): «Per vespertilionem autem, quae circa terram volitat, significantur illi qui, saeculari scientia praediti, sola terrena sapiunt». L'anatomia del ratpenat, a diferència dels ocells nocturns, li permet una gran capacitat de maniobra per caçar mosquits. Sembla que els musulmans de les terres de València (Albufera) domesticaven els ratpenats per controlar les plagues de mosquits.

RODRÍGUEZ DE LA PEÑA 1996-1997: 698: «La imagen del *vespertilio* de Arnaldo de Vilanova [és a dir, del *Vae mundo*] tuvo la virtud de aunar gráficamente en un único símbolo esta idea del monarca mesiánico venido de Occidente con la figura staúfica del Dragón. De ahí su posterior difusión».

§4.1 apibus: sembla que les abelles i el «rex apum» del §8.1 designen «els francesos» i «el rei de França» (cf. KAUP, LERNER 2001: 170, «“bees” for fleurs-de-lis»). Cf. PINOTEAU 1989: 455.

§4.2 aquile: en l'antiga Roma, l'àguila significava la legió i en general l'imperi Romà. Amb el cristianisme va passar a significar el Sacre imperi Romà. Cf., per exemple, CLARK, 1873: 127.

§5 unicornu: ISIDORUS HISPALENSIS 1850: col. 435b-436a: «Rhinoceros a Graecis vocatus, Latine interpretatur *in nare cornu*. Idem et *monoceros*, id est, *unicornis*, eo quod unum cornu in media fronte habeat pedum quatuor, ita acutum, et validum, ut quidquid impetierit, aut ventilet, aut perforet. Nam et cum elephante saepe certamen habet, et in ventre vulneratum prosternit. Tanta est fortitudinis, ut nulla venantium virtute capiatur; sed, sicut asserunt qui naturas animalium scripserunt, virgo puella proponitur, quae venienti sinum aperit, in quo ille, omni ferocitate deposita, caput ponit, sicque soporatus, velut inermis capitur». En la tradició cristiana, l'«unicorn» pot significar el mateix Jesucrist (cf. RABANUS MAURUS 1864: col. 221c [Ps xxviii,6]), Sant Pau (BEDA VENERABILIS 1862: col. 371c [xxiv,7]) o el poble jueu (cf. RABANUS MAURUS 1864: 221c [Ps xxi,22]). Cf. MARTÍN PASCUAL 1996: 276.

§8.1 regis apum: cf. comentaris de §4.1.

§8.2 nidus Aristotilis: probable referència a la Universitat de París. A la *Sibilla Erithea Babilonica* (JOSMANN 2006: 504, lín. 101), llegim: «[...] nidum philosophantium minorabit [...]».

irridendo: KAUP, LERNER 2001: 161, veuen en aquesta expressió una probable referència a Arnau de Vilanova i a la seva polèmica amb els professors de la Universitat de París.

§10.2 uespertilio: cf. comentari del §3.

scinifes: la tercera plaga que Déu va enviar als egipcis, i que els mags d'Egipte no varen poder replicar, fou precisament la dels "scinifes" (Ex VIII,16-18). En català (i en altres llengües romàniques) "mosquit" s'assembla a "mesquita".

bestie: cf. Apoc XI,7; XIII,2; XVII,8.11.16; XIX,20; XX,9 (especialment). En la tradició profètica medieval, la bèstia sovint és identificada amb l'Islam. Així, per exemple, IOACHIM ABBAS FLORENSIS 1527, f. 196a: «Dictum est in precedentibus quod bestia ista terribilis et invisa vniversas gentes significat infideles [...]». Per a una bona presentació d'aquest tema, vegeu: JOSTMANN 2006: 247-275.

accipiat monarchiam: la paraula monarquia, assenyala RODRÍGUEZ DE LA PEÑA 1996-1997: 688, n. 14, s'ha d'interpretar «en el sentido de una aspiración al Imperio universal. El concepto "Monarchia" se reservaba en el lenguaje medieval exclusivamente para designar a los estados mundiales».

§11 filius perditionis: cf. Io XVII,12; 2 Thess II,3.

dracho: cf. Apoc XII,3.4.7.9.13.16.17; i XIII,2.11.

Bibliografia

Fonts editades

ARISTÒTIL, 2018. *Metafísica*, vol. 1 [Llibres I-VIII], M. Candel (ed.), Barcelona, Fundació Bernat Metge.

ARNALDI DE VILLANOVA, 2002. *Tractatus octo in graecum sermonem versi (Petropolitanus graecus 113)*, J. Nadal i Cañellas, D. Benetos (eds.), Barcelona, (Scripta Spiritualia, II), Institut d'Estudis Catalans.

ARNAU DE VILANOVA, 1947. *Obres catalanes*, vol. 1: *Escrits religiosos*, M. Batllori (ed.), J. Carreras i Artau (prol.), Barcelona, (Els Nostres Clàssics, A, 53-54), Barcino.

2002. *La prudència de l'escolar catòlic i altres escrits*, J. Mensa (intr.), J. Raventós (trad.), Barcelona, (Clàssics del Cristianisme, 93), Facultat de Teologia de Catalunya, Fundació Enciclopèdia Catalana.

AVOMO (ARNALDI DE VILLANOVA OPERA MEDICA OMNIA), 2005. VII.1: *Epistola de reprobacione nigromantice fictionis (De improbatione maleficiorum)*, S. Giralt (ed.), Barcelona, Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, Fundació Noguera.

AVOTHO (ARNALDI DE VILLANOVA OPERA THEOLOGICA OMNIA), 2004. III: *Introductio in librum Ioachim «De semine scripturarum». Allocutio de significatione nominis tetragrammaton*, J. Perarnau (ed.), Barcelona, (Corpus Scriptorum Cataloniae. Series A: Scriptores), Institut d'Estudis, Facultat de Teologia de Catalunya, Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani.

2014. V: *Tractatus de tempore adventus Antichristi. Ipsius et aliorum scripta coeva*, J. Perarnau (ed.), Barcelona, (Corpus Scriptorum Cataloniae. Series A: Scriptores), Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya.

BATLLORI I MUNNÉ, Miquel, 1955. "Dos nous escrits espirituals d'Arnau de Vilanova: el ms. joaquimític A. O. III. 556 de l'Arxiu Carmelità de Roma", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 28: 45-70.

BAUTISTA, Francisco, 2019. "Merlín nuevo. Un dossier profético en la Castilla medieval", *e-Spania*, 34, doi: 10.4000/e-spania.33014

BEDA VENERABILIS, 1862. *In Pentateuchum comentarii: Numeri, Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, vol. 91, J.-P. Migne (ed.), Paris, Garnier: col. 357b-378d.

BENSON, Louis Robert, 2014. "The King as Novus David. Political Uses of the Old Testament in the Early Middle Ages", *Law, rulership, and rethoric. Selected essays of Robert L. Benson*, L. J. Weber, G. Constable, R. H. Rouse, H. Fuhrmann (eds.), Notre Dame, University of Notre Dame Press: 204-216.

BILOTTA, Maria Alessandra, 2002. "Scheda n. 86", *Il Trionfo sul Tempo. Manoscritti illustrati dell'Accademia Nazionale dei Lincei. Catalogo della mostra (Roma, Palazzo Fontana di Trevi, 26 novembre 2002 - 26 gennaio 2003)*, A. Cadei (ed.), Modena, Franco Cosimo Panini, 201-203.

—2006. "Arnaldo di Villanova e Avignone: decorazione e localizzazione del codice 40.E.3 della Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana", *La vie culturelle, intellectuelle et scientifique à la Cour des Papes d'Avignon*, J. Hamesse (ed.), Turnhout, Brepols, 49-64.

BOCCOTTI, Giancarlo, 1994-1995. "Mercurino Arborio, cancelliere di Carlo V e un opuscolo inedito sulla monarchia universale", *Atti dell'Istituto veneto di scienze, lettere ed arti*, 153: 156-195.

BOHIGAS, Pere, 1982. *Profecies catalanes dels segles XIV i XV*. Pròleg d'A. J. Soberanas, Barcelona, (Biblioteca Abat Oliba, 23), Publicaciones de l'Abadia de Montserrat.

BOONE, Rebecca A., 2011. "Empire and Medieval Simulacrum", *Sixteenth Century Journal*, 42: 1027-1049.

CABRÉ DURAN, Maria, 2022. *El «De mysterio cymbalorum ecclesiae» d'Arnau de Vilanova: un «status quaestionis»*, *La recepció de l'obra d'Arnau de Vilanova, Actes de la «IV Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova»*, J. Mensa, J. Arrizabalaga, S. Giralt, J. de Puig (eds.), Barcelona, Ateneu Universitari Sant Pacià i Institut d'Estudis Catalans (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, 55): 205-221.

CAPPELLI, Adriano, 1994. *Lexicon Abbreviaturarum*, Milano, Hoepli.

CLARK, Hugh, 1873. *An Introduction to Heraldry*, London, Bell & Daldy.

DONCKEL, Emil, 1933. "Studien über die Prophezeiung des Fr. Telesforus von Cosenza (1365-1386)", *Archivum franciscanum historicum*, 26: 29-104, 282-314.

DURAN, Eulàlia, 1987. *Simbologia política catalana a l'inici dels temps moderns*. Discurs llegit el dia 10 de desembre de 1987 en l'acte de recepció pública d'Eulàlia Duran a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i contestació de l'acadèmic numerari Joan Ainaud i de Lasarte, Barcelona, Acadèmia de Bones Lletres.

DURAN, Eulàlia, REQUESENS, Joan, 1997. *Profecia i poder al Renaixement. Texts profètics catalans favorables a Ferran el Catòlic*, València, Edicions 3i4.

FIDORA, Alexander, 2021. “Arnau de Vilanova, traductor de la pseudo-Hildegarda de Bingen. Observacions i esmenes al text de la *Confessió de Barcelona*”, *Sabers per als laics. Vernacularització, formació, transmissió (Corona d’Aragó, 1250-1600)*, I. Müller, K. Savelsberg (eds.), Berlin, (Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie, 463), De Gruyter: 123-136.

FILIPPINI, Pietro, 2021-2022. “Ricerche su testi e contesti nella produzione polemica di Arnau de Vilanova. Con l’edizione critica della *Carpinatio poetrie theologi diuiantis* (febbraio 1304) e delle *Denunciaciones Massilienses* (10 febbraio – 14 marzo 1304)”. Tesi di laurea in Filologia Latina Medievale, Alma Mater Studiorum – Università di Bologna. Relatore Prof. Francesco Santi, correlatori Prof. Jaume Mensa Valls, Prof. Pierluigi Licciardello.

FINKE, Heinrich, 1902. *Aus den Tagen Bonifaz VIII. Funde und Forschungen* (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen, 2), Münster, Aschendorff.

GIRALT, Sebastià, 2011. “*Dissipabitur secta Mahometi*. Croada i profecia en Arnau de Vilanova”, *Estudios de Latín Medieval Hispánico*, J. Martínez Gázquez, Ó. de la Cruz Palma, C. Ferrero Hernández (eds.), Firenze, (Millennio Medievale, 92. Strumenti e studi, 30), SISMEL, Edizioni del Galluzzo: 297-308.

2017. “Conversione e crociata nel profetismo di Arnau de Vilanova”, *Arnaldo de Villanova e la Sicilia*, G. Pantano (ed.), Palermo, (Biblioteca dell’Officina di Studi Medievali, 20), Officina di Studi Medievali: 49-64.

GUADALAJARA MEDINA, Jose, 2004. *El Anticristo en la España medieval*, Fuenlabrada, (Arcadia de las Letras, 26), Laberinto.

IOACHIM ABBAS FLORENSIS, 1527. *Expositio in Apocalipsim*, Venezia, F. Bindoni et M. Pasini.

ISIDORUS HISPALENSIS, 1850. *Etymologiarum libri XX, Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, vol. 82, J.-P. Migne (ed.), Paris, Migne: col. 9-728.

IVARS CARDONA, Andreu, 1923. “Orige i significació del ‘Drach alat’ i del ‘Rat Penat’ en les insígnies de la ciutat de València”, *III Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. 2, València, Imprenta del hijo de F. Vives Mora, 49-112.

JEAN DE ROQUETAILLADE, 2005. *Liber ostensor quod adesse festinant tempora*. A. Vauchez, C. Thévenaz Modestin, C. Morerod-Fattebert, M.-H. Jullien de Pommerol, J. Bignami Odier (eds.), Roma, (Sources et documents d'histoire du Moyen Âge, 8), École française de Rome.

JOSTMANN, Christian, 2006. *Sibilla Erithea Babilonica. Papsttum und Prophetie im 13. Jahrhundert*, Hannover, (Monumenta Germaniae Historica. Schriften, 54), Hahnsche Buchhandlung.

JOUAVILLE, Quentin, 2015. "Entre abondance et dispersion, aperçu et mise au point des sources sur Mercurino Gattinara (1465-1530)", *Bollettino storico per la provincia di Novara*, 106: 193-257.

KAUP, Matthias, LERNER, Robert E., 2001. "Gentile of Foligno Interprets the Prophecy *Woe to the World*. With and English Translation", *Traditio*, 56: 149-211.

LERNER, Robert E., 1988. "On the Origins of the Earliest Latin Pope Prophecies: A Reconsideration", *Fälschungen im Mittelalter. Internationaler Kongress der Monumenta Germaniae Historica. München, 16.-19. September 1986*, vol. 5, Hannover, (Monumenta Germaniae Historica. Schriften, 33.5), Hahn: 611-635.

2006. "Eiximenis i la tradició profètica", *Llengua & Literatura*, 17: 7-28.

2009. *The Powers of Prophecy. The Cedar of Lebanon Vision from the Mongol Onslaught to the Dawn of the Enlightenment*, Ithaca, London, Cornell University Press.

2010. "Antichrist goes to the University: The *De victoria Christi contra Antichristum* of Hugo de Novocastro, OFM (1315-1319)", *Crossing Boundaries at Medieval Universities*, S. E. Young (ed.), Leiden (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, 36), Brill: 277-313.

MAIER, Anneliese, 1948. "Handschriftliches zu Arnaldus de Villanova und Petrus Ioannis Olivi", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 21: 53-74.

1952. *Codices Burghesiani Bibliothecae Vaticanae* (Studi e Testi, 170), Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana.

MARTÍN PASCUAL, Llúcia, 1996. *La tradició animalística en la literatura catalana medieval*, Alacant, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", Diputació Provincial d'Alacant.

MENSA I VALLS, Jaume, 2012. “La vernacularització al català de textos profètics, bíblics i teològics en la *Confessió de Barcelona*”, *El saber i les llengües vernacles a l'època de Llull i Eiximenis. Estudis ICREA sobre vernacularització*, A. Alberni, L. Badia, L. Cifuentes, A. Fidora (eds.), Barcelona, (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 170), Publicacions de l'Abadia de Montserrat: 45-56.

2014. “Arnau de Vilanova adversario de Tomás de Aquino: La polémica sobre la conveniencia de conocer los tiempos finales”, *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge*, 81: 99-138.

2023. “Estudi introductori”, *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, vol. 12: *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, praedicatorum, Praesentatio facta Burdegaliae*, J. Mensa (ed.), Barcelona (Corpus Scriptorum Cataloniae. Series A: Scriptores), Institut d'Estudis Catalans, Ateneu Universitari Sant Pacià, Universitat Autònoma de Barcelona: 9-45.

MILHOU, Alain, 1982. “La chauve-souris, le nouveau David et le roi caché (trois images de l'empereur des derniers temps dans le monde ibérique: XIIIe-XVIIe s.)”, *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 18/1: 61-78

1983. *Colón y su mentalidad mesiánica en el ambiente franciscanista español*, Valladolid, (Cuadernos Colombino, 11), Casa-Museo de Colón, Seminario Americanista de la Universidad de Valladolid.

PERARNAU I ESPELT, Josep, 1981. “Tractats espirituals d'Arnau de Vilanova en la Biblioteca del Cardenal Nicolau de Cusa (1401-1464)”, *Revista Catalana de Teologia*, 6: 77-88.

1987. “L'exemplar del *De mysterio cymbalorum* d'Arnau de Vilanova ofert a Bonifaci VIII”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 6: 299-303.

1988-1989. “El text primitiu del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* d'Arnau de Vilanova. En apèndix, el seu *Tractatus de tempore adventus Antichristi*”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 7-8: 7-169.

1991. “L'*Ars catholicae philosophiae* (primera redacció de la *Philosophia catholica et divina* d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text. En apèndix, les dues lletres que acompanyaven les còpies destinades a Bonifaci VIII i al Col·legi Cardenalici i les requestes a Benet XI i al Cambrer Papal en Seu vacant”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 10: 7-223.

1992. “L’*Allocutio christini...* d’Arnau de Vilanova: edició i estudi del text”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 11: 10-24.

1998. “La traducció catalana medieval del *Liber secretorum eventuum* de Joan de Rocatalhada. Edició i estudi del text i apèndixs”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 17: 7-219.

2001a. “L’*Apologia de versutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem* d’Arnau de Vilanova. Edició i estudi”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 20: 7-34.

2001b. “Sobre la primera crisi entorn el *De adventu Antichristi* d’Arnau de Vilanova (París 1299-1300)”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 20: 349-402.

2006. “Tractats espirituals d’Arnau de Vilanova en manuscrits de la University Library de Cambridge”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 25: 444-451.

2008a. “El *De triplici statu mundi* no és de Francesc Eiximenis”, *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, 49: 279-325.

2008b. “Noves dades sobre manuscrits ‘espirituals’ d’Arnau de Vilanova”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 27: 351-424.

PHILLIMORE, Amanda, 2004. “Geography, Politics and Religion in a Prophecy Related to America. The *Vae Mundo in Centum Annis*, Attributed to Joachim of Fiore”, *Mundus Novus. Amerigo Vespucci e i metodi della ricerca storico-geografica*, A. D’Ascenzo (ed.), Genova, Brigati: 83-99.

PINOTEAU, Hervé Baron, 1989. “Survol de la symbolique de l’Etat français”, *Staaten, Wappen, Dynastien. XVIII. Internationaler Kongress für Genealogie und Heraldik in Innsbruck vom 5. September bis 9. September 1988*, Innsbruck, (Veröffentlichungen des Innsbrucker Stadtarchivs. Neue Folge, 18), Stadtmagistrat Innsbruck: 451-458.

POTESTÀ, Gian Luca, 1994. “Dall’annuncio dell’anticristo all’attesa del pastore angelico. Gli scritti di Arnaldo di Villanova nel codice dell’Archivio Generale dei Carmelitani”, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 13: 287-344.

POU I MARTÍ, José M., 1930. *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Vic, Editorial Seráfica.

PYSIAK, Jerzy, 2021. “Saint Louis as a New David and Paris as a New Jerusalem in Medieval French Hagiographic Literature”, *The Character of David in Judaism, Christianity*

and Islam. Warrior, Poet, Prophet and King, M. Zawanowska, M. Wilk (eds.), Leiden, Boston, (Themes in Biblical Narrative, 29), Brill: 154-187.

RABANUS MAURUS, 1864. *De universo, Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, vol. 111, J.-P. Migne (ed.), Paris, Migne: col. 9-614b.

RODRÍGUEZ DE LA PEÑA, Manuel Alejandro, 1996-1997. “*Hesper*, el *Vespro* y el *Vespertilio*: elementos de continuidad entre el milenarismo Staúfico y el ciclo profético del Imperio Aragonés”, *Anales de la Universidad de Alicante*, 11: 685-697.

ROUSSEAU-JACOB, Isabelle. 2016. *L'eschatologie royale de tradition Joachimite dans la Couronne d'Aragon (XIIIe-XVe siècle). Étude et édition de textes prophétiques*, Paris, (Sources, 7), e-Spania Books.

ROUSSEAU, Isabelle Marie, 2004. “La prophétie comme outil de légitimation. Trois lectures du *Vae mundo* (XIVe siècle)”, *Annexes des Cahiers de linguistique et de civilisation hispaniques médiévales*, 16: 63-99.

RUSCONI, Roberto, 1999. *Profezia e profeti alla fine del Medioevo*, Roma, (Opere di Gioacchino da Fiore. Testi e strumenti, 9), Viella.

SELGE, Kurt-Viktor, 1989. “Un codice quattrocentesco dell'Archivio Generale dei Carmelitani, contenente opere di Arnaldo da Villanova, Gioacchino da Fiore e Guglielmo da Parigi”, *Carmelus*, 36: 166-167.

1990. “Ancora a proposito del codice III, Varia I dell'Archivio Generale dei Carmelitani”, *Carmelus*, 37: 170-172.

SERRA DESFILIS, Amadeo, 2019. “A Search for the Hidden King: Messianism, Prophecies and Royal Epiphanies of the Kings of Aragon (circa 1250–1520)”, *Arts*, 8.4: 143, doi:10.3390/arts8040143

STEEL, Carlos, 2001. *Der Adler und dieachteule. Thomas und Albert über die Möglichkeit der Metaphysik*, Münster, (Albertus-Magnus-Institut Bonn. Lectio Albertina, 4), Aschendorff Verlag.

THOMAS DE AQUINO, 1892. *Summa Theologiae*, I/II (qq. 71-114), Roma, (*Opera omnia iussu impensaue Leonis XIII P.M. edita*, 7), Ex Typographia Polyglotta.

VIDAL GONZÁLEZ, Miguel, s.d. *Origen i significat del rat penat. El rat penat en l'antiga Corona d'Aragó*, s.l.

ZAHND, Ueli, 2008. “*Novus David*—νέος Δάυιδ. Zur Frage nach byzantinischen Vorläufern eines abendländisches Topos”, *Frühmittelalterliche Studien*, 42: 71-87.

Fonts manuscrites

Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 456.

Bernkastel-Kues, St. Nikolaus-Hospital Bernkastel, Cod. Cus. 42.

Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 405.

Cambridge (GB), Cambridge University Library, Mm.I.16.

Ciutat del Vaticà, Vat. Lat. 3824.

—Borgh. 205.

Göttweig, Stiftsbibliothek, 135 (142).

Melk, Benediktinerstift, Cod. 1605 (59, B. 24 [2]).

Oxford, Bodleian Library, Canon. Misc. 370.

París, Bibliothèque nationale de France, Lat. 15033.

—Bibliothèque Sainte-Geneviève, Ms. 792.

Roma, Biblioteca dell'Accademia nazionale dei Lincei e Corsiniana, 40.E.3.

—Archivio Generale dell'Ordine Carmelitano, ms. III, Varia 1.

Vercelli, Archivio di Stato, Famiglia Arborio di Gattinara, mazzo 3, fasc. 11 i 12.

Viena, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 545.

Zagreb, Metropolitanska knjižnica, MR lat. 154.